

Referenser

- Acemoglu, D. & Robinson J. A., 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Publishers.
- Aghion, P., Antonin, C. & Bunel, S., 2021. *The Power of Creative Destruction: Economic Upheaval and the Wealth of Nations*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cameron, R., 2001. *Världens ekonomiska historia från urtid till nutid*. Lund: Studentlitteratur.
- Findlay, R. & O'Rourke, K. H., 2009. *Power and Plenty: Trade, War and the World Economy in the Second Millennium*. Princeton: Princeton University Press.
- North, D. & Thomas, R. P., 1993. *Västerlandets uppgång. Europas historia 900-1700*. Stockholm: SNS Förlag.
- Olson, M., 2000. *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York: Basic Books.
- Rosenberg, N. & Birdzell Jr, L. E., 1991. *Västvärldens väg till välstånd*. Stockholm: SNS Förlag.

Hirdmann, Sven, 2023. *De hemliga rapporterna från Moskva. Från Ryssland 1994 till kriget i Ukraina 2022*. Stockholm: Santérus förlag.

Anmälan av Geir Flikke

Diplomatiet har en særstilling i demokratier, og er et bindemiddel i det internasjonale systemet. Denne funksjonen er ikke mindre viktig i krig og konflikt. Det er imidlertid særlig viktig at det statssystemet som ble dannet i det nye Europa etter Sovjetunionens oppløsning forblir diplomatiets ramme og forutsetning. Hverken diplomater eller forskere kan eller bør relativisere gyldigheten av statssystemet. Samtidig utelukker ikke dette å drive deliberasjon gjennom det, med ett for øye – å bygge relasjoner, som over tid befester samarbeidsstrukturer og forsterker samarbeidsviljen mellom suverene stater.

Er samarbeid og samarbeidsvilje imidlertid underlagt historiske endringer? Sveriges mangeårige Moskva-ambassadør, Sven Hirdman, synes å erkjenne dette. I en omtale av Ukraina-krisen i 2014, et kapittel som ikke inngår som en

særskilt rapport fra utenriksstasjonen, skriver han: «vi lever inte i en perfekt värld styrd av en internationell rättsordning, även om vi måste sträva mot detta mål» (s. 289). Diplomatiets dyp-förståelse av persepsjoner og oppfatninger kan bidra til å dempe motsetninger, men stater navigerer også etter egne kartverk. Det internasjonale systemet kan bufre dette, til en viss grad. Sovjetunionens tidligere kjernestat, Russland, setter samtidig et avgjørende preg på systemet ved å aktivere dype historisk betingede handlingsmønstre. Det russiske fotavtrykket blir lett et stort et, og vanskelig å feie under teppet, selv med de mest balanserte, diplomatiske avveininger.

Hirdmans rapporter (*depescher*) fra en tiårsperiode (1994 – 2004) som Sveriges ambassadør i Russland, blir stående som en unik innsidekilde til å forstå Russlands utvikling *retrospektivt*. Om denne retrospeksjonen kan vendes til å gi innsikter i Russlands *fremtidige* utvikling, gjenstår å se. Det skal være sagt med en gang: det er en praktfull bok, som nå er blitt gjort til gjenstand for mine egne blyant-understrekinger. Sven Hirdman, opprinnelig født i Stavanger, har fått tillatelse til å publisere 17 hemmelige særrapporter om Russlands politiske og utenrikspolitiske orientering fra 1994–2004. Disse rapportene utgjør mer enn 200 sider av en påkostet bok utgitt ved Hans Blix Senteret ved Stockholms Universitet, og med støtte fra det Kungliga Patriotiska Sällskapet. I tillegg er boken utrustet med tre «politiske interiører» fra samme periode, deriblant en rapport fra en interessant demarche der EU-Ambassadører søkte å forhindre stengningen av NTV i 2001. Det er beskrivende for utviklingen at Vladimir Kara-Murza, som i 2023 ble dømt til 25 års fengsel, var blant de NTV-journalister Hirdman inviterte til det utvidete EU-ambassadørmøtet i 2001.

Boken omfatter også foredrag og skriftstykker som portretterer Russlands lederskikkelser, og som beskriver de to store krisene i europeisk sikkerhetspolitikk, Georgia i 2008, og annekteringen av Krym i 2014 (eller Maidan-konflikten, som Hirdman refererer den som). Boken fremstår dermed som en slags forlenget observasjon av Russlands utvikling, men også som et slags før og etter Maidan.

Depescherna (rapporter om vesentlige politiske begivenheter og kursendringer) er en egen sjanger, som forfatteren behersker til det fullkomne. I Hirdmans påholdne omtale av deres betydning, skal de ha en maksimal holdbarhetstid på seks måneder. Disse rapportenes holdbarhetstid synes imidlertid å være lengre; de griper dypt inn i en samtidig beskrivelse av det urolig 1990-tallet, og synes ikke å forgylle Russland på noe vis. Rapportene skal dekke et bredt felt. Samtidig leverer de mer langsiktige analyser.

Situasjonsbeskrivelsen av Russlands første tiår som nybakt stat er gjenkjennelig, og konvergerer med en bredere nordisk forståelse. Som representant for et land som den gang ikke søkte medlemskap i NATO, observerte Hirdman i 1997 at «förhandlingarna mellan Ryssland och NATO gick bättre än vad åtminstone jag hade trott» (s. 63). I samme rapport hevder Hirdman, med referanse

til samtaler med russiske politikere, at forhandlingene neppe hadde gått så bra, dersom det ikke hadde vært for utnevnelsen av Jevgenij Primakov som utenriksminister (s. 65). Primakov går igjen flere steder i rapportene; det samme gjelder den svensktalende Konstantin Kosatsjov, leder for Føderasjonsrådets utenrikskomite.

Rapportene er presise, men i ettertid synes Hirdmans lesning av rubelkrisen i 1998 å avvike fra andre lesninger av samme periode, spesielt der han hevder at innsettelsen av Jevgenij Primakov som statsminister «dämpat de politiska mötsättningarna» i landet (s. 95). Beskrivelsen av de økonomiske sidene av krisen, er utmerkede. Beskrivelsen av utviklingen i russisk politikk fremstår imidlertid som noe preget av politikkenes raske og omskiftelige karakter. Hirdmans vurdering at Jeltsin ville sitte perioden ut, slo feil. Det gjelder også prognosen om at mer parlamentarisk styring ville kunne være et resultat av krisen. Slik gikk det ikke. Mabetex-krisen, Dumaens riksrettsforslag, den sammenhengende regjeringsskrisen, riksadvokatens prosess mot Jeltsins familie, og oppbyggingen av en sterk utfordrer til presidentembetet i en allianse mellom Moskva og regionene, skapte et press på det skjøre systemet og brakte den nåværende presidenten til makten. Der har han vært siden. Hirdman er tidlig ute i sin beskrivelse av dette styresettet. I sin avskjedstale i 2004 omtaler han det som et «regime», og som «putinisme» (s. 206).

Det tilligger kanskje ikke det diplomatiske mandat å gi detaljerte beskrivelser av det politiske systemet (eller regimet) man til enhver tid observerer. I så måte holder Hirdmann seg inne med denne tradisjonen. Men jeg fant det underlig at en rapport fra 1998 og rubelkrisen kunne fastslå at «den nyvunna ryska demokratin inte är i fara», og at demokratiet har stått av den økonomiske og politiske krisen (s. 98). Det ledsagende argumentet synes å være at prosedyrene for utskiftning av statsminister (Kirijenko ble sparket i september 1998, og erstattet av hauken Primakov) var intakte. Akkurat *hvor lite* intakte de var, skulle vise seg våren 1999, da skiftet av regjeringssjefer kom i rask rekkefølge. Det var en stille «state capture» på gang. Der Hirdman spådde at Primakov og Moskvas borgermester, Jurij Luzjkov, skulle bli det viktigste radarparet i nye presidentvalg, måtte han i februar 2000 lakonisk konkludere med at «varken förre premiärministern Primakov eller Moskvas borgmästare Luzjkov ställer således upp i presidentvalet» (s. 121). Her vil en lesning av Henry Hales *Patronal Politics* (2015) gi en mer inngående forklaring på den kampen mellom sentrum og periferi, som preget Putins første år ved makten.

Rapportene er lettlete, dyptpløyende, og etterrettelige. De omfatter også grundige analyser av økonomi og samfunnsforhold, og solide kapitler om sikkerhetspolitiske og innenrikspolitiske risikovurderinger for Sverige. Den «Säkerhetspolitiska riskbedömningen» fra 1995 overskrider rammen på 6 måneder, og skisserer utviklingen helt frem til 2010. Den peker til og med utover dette, i tre sammenfattende scenarier. Sannsynligheten for noen væpnet

konflikt bedømmes som svært liten, og Hirdman fremholder at Russlands primære fokus vil være intern økonomisk og politisk utvikling. Frem mot 2010 vil Russland ha kunnet «anpassa sig till sin nya förminskade roll som regional stormakt» (s. 43).

Den sikkerhetspolitiske risikobedømmelsen er verdt særskilt oppmerksomhet, av to årsaker. Den synes ikke å avvike fra det andre nordiske land ville ha skrevet om tilsvarende periode. Samtidig er den trepunktsbeskrivelsen den trepunktsbeskrivelsen som avrunder rapporten nesten en beskrivelse av det neste tiåret fra 2010 til 2020; om Russland anno 2010 og under Medvedjev kunne ha blitt omtalt som et «europeisk Ryssland» som samarbeider med Vest-europeiske strukturer og i bilateral konsert med vest-europeiske land, vil alternativ to, «ett mer nationalistisk Ryssland som intar en ledarroll i OSS-samvældet och från en styrkeposition söker tillvarata sina intressen i Europa» (s. 43), passe meget godt på perioden fra 2011 til 2016. Putin tok gjenvalg på Eurasiatisk integrasjon i 2011, og fra 2012 begynte en omfattende revisjon av det innenrikspolitiske verdigrunnet, blant annet med en omfattende revisjon av sikkerhetsdoktrinen sent i 2015. Det tredje isolasjonistiske scenariet synes å være det rådende i det post-pandemiske Russland – isolasjonisme, konflikt med naboland over russeres rettigheter, blokkering av alle samarbeidsformer med Vest-Europa, og økende problemer på syd-flanken.

Det skulle ha gitt boken en klarere rød tråd om de senere skriftstykkene hadde hatt dette tredelte bildet som ramme. Selv om Hirdman velger seg alternativ b) som det mulige scenariet for 2010, avviker hans første vurderinger av Ukraina-konflikten fra dette. Den kritiske analysen av Maidan-konflikten datert 1. april 2014 attribuerer annekteringen til en rekke omstendigheter, og gir dertil også en antydning til den ukrainske historikeren Serhiy Plokhys artikkel i *Financial Times*, der han hevdet at Sovjetunionens oppløsning ikke var «a one-act play [...] rather, a continuing saga with numerous sequels». Med dette som utgangspunkt burde man ha forventet en analyse som var mer i tråd med scenario b) fra 1995, nemlig at et mer nasjonalistisk Russland påtvinger sine interesser på et naboland. Hirdman hevder sant nok at det påhvilde Russland et særlig ansvar for å gjenoppta kontakten med ukrainske myndigheter, ettersom Russland er den sterkere part (s. 291). Men gjorde Russland dette? Tilsvarende kan man si at EU nok kan kritiseres for å ha overvurdert Janukovitsj vilje til å undertegne handelsavtalen (DCFTA), men da annekteringen var underveis blokkerte Russland all dialog i FNs sikkerhetsråd og stengte døren for all mekling fra europeiske land. Da Russland tok opp samtaler i Geneve våren 2014, var det Kreml-sponsede «opprøret» i Øst-Ukraina allerede godt i gang.

Sverige har i mange år vært den sentrale pådriveren for en proaktiv nabo-skapspolitikk i EU, og betraktningene over det bilaterale forholdet er derfor svært interessante. Forholdet til Baltikum settes i en strategisk ramme; Hirdman oppsummerer det som solide handelspolitiske relasjoner, et fritt Baltikum

i EU, og et større strategisk rom for Sverige. Samtidig leveres en advarsel om at et Baltikum i NATO ville kunne «rikta ytterligere oppmærksomhet på de ryske befolkningsminoriteternas situation» (s. 163). Betrachtingene om at Putins utenrikspolitikk var uhyre sensitiv for russeres rettigheter, bekrefte også i Philip Shorts *Putin. His Life and Times* (2022). Short gjengir et intervju med Carl Bildt fra 2017, der han omtalte den russiske Narva-befolkningens forsøk på løsrivelse sommeren 1993 som «ekstremt bekymringsfull» (Short: 227). Her fremkommer det også at Putin, den gang Sobtsjaks assistent, var uhyre sensitiv for russeres rettigheter.

Det er kanskje med dette som bakteppe at man skal lese Hirdmans tidlige engasjement som Sveriges Ambassadør. Hans håp om endring knyttes primært til det russiske folkets evne til å stå av kriser, og at modernisering av Russland vil kunne hjelpe i byggingen av et mer rotfestet demokrati. Denne linjen synes tidlig å bli erstattet av en mer realpolitisk linje. Der tidligere rapporter synes å ha understreket hvor viktig svensk engasjement ville være for å få Russland på føte, innser Hirdman i sin rapport fra 1998 også at «från vår och andra länders sida har vi inte kunnat göra annat än att avvakta att den ryska politiska krisen löstes» (s. 100). Men i fortsettelsen vektlegges Sveriges og EUs innsats for å «stödja de krafter i den ryska regeringen som vill fortsätta att modernisera det ryska samhället», blant annet gjennom kontrollert hjelp-til-selvhelp, slik den ble administrert gjennom EUs PSA program.

I det større perspektivet hadde Sverige, ved inngangen til det første tiåret på 2000-tallet, et virkemiddel som favnet bredere enn det rent ut sagt bilaterale forholdet – EUs økonomiske tyngde. Hirdmann syntes imidlertid ikke å se et utvidet handlingsrom i dette. I rapporten fra 1999 peker Sveriges ambassadør på et stadig videre gap mellom Vesten og Russland; et USA som satser på nasjonalt missilforsvar, og som siktet mot vrakingen av ABM avtalen; et NATO og EU under utvidelse, dertil et EU som i følge Hirdman, ville kunne «förstärka också den ryska känslan av utestängdhet» (s. 115); og et vesten som med stadig sterkere grad av mistenksomhet ser på russiske forbindelser med Irak, Syria og Libya (s. 116). Fra det tidlige ønsket om forsterket engasjement, har Hirdman på noen år beveget seg mot et dystre bilde:

[...] Många av de tidigare redovisade motsättningarna – beträffande NATO:s roll, Kosovo, Tjetjenien, Rysslandsbilden – gäller även EU – Ryssland. Inom EU verkar Ryssland ses som ett problem, ett nödvändigt ont – inte som en positiv resurs (s. 118).

Diplomatiet er også forvalter av bildet av avsendernasjonen i vertslandet. Hirdman virker å ha vært svært solid i denne funksjonen, men alle lengre Russlands-opphold kan legge en demper på optimismen. I sin avskjedstale fra 2004 måtte Hirdman innrømme at han ikke hadde lyktes med å «öka den ömsesidiga förståelsen mellan Ryssland och Sverige» (s. 202). Det skinner

imidlertid tydelig igjennom at det er nedlagt et stort arbeid kulturelt, politisk, handelsmessig, og i tillitsbyggende tiltak. Hirdmans observasjon at Carl Bildt tidligere var «den enda svenska politiker som hade nærmere kontakt med ryska politiker» (s. 204) går ikke upåaktet hen. Det gjør heller ikke Hirdmans observasjon av at stasjonen ikke bare er «en *nyhetsbyrå* och en *researrangör* för alla besökande delegationer», men også en kilde til kunnskap om landet.

Boken gir solid kunnskap om diplomatiets innside, politiske avveininger og tolkninger, og ikke minst, det arbeid som har vært lagt ned for å hjelpe Russland på fote. Da blir også opplevelsen av fallet i relasjonene etter 2014 og 2022 langt dypere. Hirdman gir en alvorstung avslutning på boken i sin vurdering av det han allerede i 2004 kalte «putinismen»: «den rationalitet som vi har trott skulle bestå hos Putin finns inte längre. Han som skulle återupprätta Rysslands storhet förstör den nu» (s. 309). Det synes egentlig ikke overraskende. Hirdman gjorde seg allerede tidlige erfaringer med visse karaktertrekk ved Putin. I rapporten fra NTV-journalistenes møte med EU-ambassadørene, refererer rapporten følgende fra fire NTV-journalisters møte med en yngre Putin: «hans instinkter och åsikter [å stenge ned NTV og splitte opp Media Most] låg fast och var inte mottagliga för några nya argument» (s. 223). Det sier sitt om viktigheten av å bevare og styrke den europeiske sikkerhetspolitiske orden.

Referenser

- Hale, Henry E., 2015. *Patronal Politics. Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press, New York.
- Plokhii, Serhiy, 2022. "The empire returns: Russia, Ukraine and the long shadow of the Soviet Union", *Financial Times* (<https://www.ft.com/content/ocbbd590-8e48-4687-a302-e74b6f0c905d>).
- Short, Philip, 2022. *Putin. His Life and Times*. London: The Bodley Head Ltd.